

STUDIJU DARBS

RAIŅA DZEJOĻU KRĀJUMA "GALS UN SĀKUMS"

KOMPOZICIJAS PAŅĒMIENI.

Plāns.

- A. Ievads. 1) Kompozīcijas jēdziens.
===== 2) Literāra sacerējuma trīs pamatdaļas: a) stilistika,
b) tematika,

B. Izklāsts:
=====

I. Kompozīcija un metrika. Rinda.

- 1) Fonētiskā kompozīcija: a) alliterācija,
b) vokāļu nokrāsa.
2) Sintaktiskā kompozīcija: a) vesels teikums,
b) vārdu grupa,
c) ritm.-sint. paralēliisms.

II. Metriskā kompozīcija. Strofa.

- 1) 4 rindu strofa,
2) variētās strofas (sonets un nesaīs.
sonets),
3) klasiskās strofas.

III. Kompozicionālie atkārtojumi. Terminoloģija.

IV. Kompozīcija un sintakse.

V. Anaforas kompozīcija.

1., 2.) Salīdzinot ar sintaksi.

- 3) Psihologiskais paralēliisms.
4) Paplašinātā anafora.
5) Variētā anafora.
6) Apslēptā "
7) Anaforas savienojums ar epiforu.
8) Anaforas kompozīcija saharā ar stilistiku.

VI. Iekšējā anafora. a) I variācija.
II "

VII. Amoibiskā kompozīcija. 1) Sinonīmas variācijas.
 2) Psihologiskais paralēlisms.
 3) Jautājumu un atbilžu paralēlisms

VIII Epiforas kompozīcija. a) Epiforas garums.
 b) Paplašinātā epifora.
 c) Epif.metriskā atāķirība.

IX. Refrēns. 1) Tautus dz.refrēns
 2) Mākslas dz. " a) Skapu atdarinājums.
 b) Piedziedājums.

X. Strofas gredzens. a) Gredzena kēde.
 b) Parallelais strofas gredzens.

XI. Dzejoļa gredzens. 1) Dz.gredz. iekšējā uzbūve.
 Gredzena beigu str. a) jauns loģisks saturs,
 b) retorisks jautājums,
 c) kontrasts,
 d) lirisks emocionāls saturs.
 " sāk.un beigu str. tematiskais ieloks.

2) Gredzena ārējā uzbūve. a) Tiešs atkārtojums.
 b) Variācijas:
 Gredzena tips
 Epiforas "
 Anaforas "

3) Pārējie gredzena veidi.

XII. Spirāles kompozīcija.

XIII. Kēde un pakare.

C. Nobeigums.

- =====
- 1) Citi kompozīcijas papēmieni.
  - 2) Dzejoļa krājuma "Gals un sākums" uzbūve.
  - 3) Vērtējums.

Par literāra darba kompozīciju (lat.compositio - sa-likums) sauc visu paņēmīnu kopumu, ko rakstnieks izlietā sacerējuma uzbūvē. Kompozīcija nepieciešama arī mazam liriskam dzejolīn, jo tikai formā ietverta mākslinieka doma vai pārdzīvojums uztverams lasītājam un spēj to aistētiski ierosināt.

Kompozīcijas pētīšanas mērķis un uzdevums - noskaidrot tos mākslinieciskos principus, kas noteic sacerējuma ārējo uzbūvi jeb struktūru, mākslinieciskās vielas izkārtotību un sadalījumu. Literātūrā vispār un līdz ar to lirikā tāda mākslinieciska viela ir valoda. Rakstniecības teorija vārdu mākslā izšķir trīs galvenās daļas:

- 1) stilistiku,
- 2) tematiku un
- 3) kompozīciju.

Pašu daiļdarba vielu, t.i.valodu, pēti stilistika (lat. stilus, irbulis). Tā ir mācība par sacerējuma valodas pareizumu (gramatikas daļa), vārdu izvēli jeb leksiku, vārdu saistību teikumā un beidzot savā galvenā daļā tā ir mācība par saistītas un nesaistītas valodas īpašībām, aplūkojot prozas un dzejas izteiksmes līdzekļus: gleznas, metaforas, epitetus u.t.t., eufoniju jeb poētisko fonētiku un valodas ritmu.

Vācu dzejas teorētiķis Rich. Millers-Freienfels norāda, ka no pirmatnējās valodas izveidojušās gadu simtu ilgā attīstībā divas galvenās valodas nozares: zinātniskā un poētiskā valoda. Zinātniskā valoda galveno vērību pievērš tiem valodas līdzekļiem, kas kalpo domu loģiskai skaidrībai, literātūrā - kas radītu dziļi aistētisku

emocionālu iespaidu. Zinātnieks veido teikumus pēc skaidrības un logikas prasībām, dzejnieks - lai radītu aistētisku pārdzīvojumu, bieži izceļ teikumā to, kas atbilst gleznainībai vai citiem poētikas līdzekļiem. Katrā gadījumā vārdu izvēle būs cita, tāpat cita būs teikumu uzbūve. Tātad teikuma uzbūvē parādās pirmās kompozīcijas pazīmes.

Tematika (gr. thema, priekšmets) aplūko to, kas daiļdarbā izteikts. Zinātniskā un praktiskā valodā saturs ir vienīgi svarīgais, temats, par ko runā vai raksta. Vārds kļūst kā algebras zīme vārda nozīmes apzīmēšanai. Dzejiskā valodā vārds kalpo vienīgi tam, lai radītu pārdzīvojumu, dziļāk izceltu kādu gleznu, kas spilgtāk runātu uz lasītāju vai klausītāju. Bieži ir grūti pateikt, kāda ir atsevišķa dzejoļa tematika, to var apzīmēt tikai ar vispārīgu vārdu. Piemēra dēļ Raiņa dzejolis "Kad nakts" (160. lpp.)

Viskaistāk lakstīgala dzied,
 Kad nakts;
 Vismīlāk laime laukā iet,
 Kad nakts; -
     Ja ilgojies, tad izej viens,
     Kad nakts, -
     Lai nezin to neviens, neviens,
     Tik nakts.

Kāda šā dzejoļa tematika (nakts, lakstīgala, laime) skaidri kā zinātniskā darbā, nav pasakāms, to var apzīmēt ar vispārīgu vārdu - individuāls pārdzīvojums kopā ar dabas motīvu.

Kompozīcija (lt. compositio - salikums) kā norāda pats vārds, nozīmē mākslinieciskās vielas izkārtojumu, salikumu. Kā tematika nav šķīrāma no dzejiskās vielas - valodas - tā kompozīcija saistāma ar abām nozarēm. Kā redzējām, stilistikā par kompozīciju var runāt teikumu uzbūvē,

sakarā ar valodas ritumu; tāpat var runāt par temata kompozīciju, saturs izkārtojumu. Praktiskā valoda veidojama tā, lai ātrāk un skaidrāk izteiktu citiem domas. Zinātniskā - lai pierādītu vai pamatotu domu patiesumu, tāpēc loģiskā secībā seko pierādījumi. Retorikā svarīgi pārliedziņāt, tāpēc bieži vielu izkārtoti pēc dzejas papēmieniem. Piemēram, pierādījumus sakārto pēc :1) parallēlisma principa (pirmkārt, otrkārt, treškārt), 2) pēc kāpinājuma jeb gradācijas vai sevišķi svarīgu teikumu atkārtoti beigās kā refrēnu.

Prozas daiļdarbā var runāt par tīri tematisku kompozīciju. Sižetu (literāra darba galv. temu) var veidot pēc atkārtojuma, pretstatījuma, gradācijas, parallēlisma un gredzēna principa. Piem. pēc gradācijas veidotas pasakas par pūķiem (pirmais pūķis trim galvām, otrais-sešām un trešais - deviņām).

Lirikā sižetu atsevišķi neaplūko, jo tēmām un motīviem nav plašāka izveidojuma tēlojumā. Lirikā kopā ar tematiku veidojams pats dzejolis - visa dzejiskā viela. Tā tiek izkārtota pēc aistētiski veselā un vienības principa. Rakstnieks itkā no individuāla skapu un domu chaosa izveido simmetrisku un harmonisku celtni, saka krievu teorētiķis Žirmunskis grāmatā par lirisko dzejoļu kompozīciju. Piemēra dēļ aplūkosim Raiņa dzejoli "Atvērta roka" (42.lp.

Man liktens atgūtēm ir devis:
 Man zaļo zeme, mansaulē silst,
 Man viņpus upes kalni zilst,
 Man nakti debess zvaigznēm pilst,
 Man - trūkst tik māju, jūras, tevis.

Šai dzejolī pirmkārt varētu runāt par teikumu uzbūvi - tie patstāvīgi sakārtoti parallēli teikumi. Otrkārt - dzejoļa saturs veidots pēc parallēlisma principa, proti,

prozā teiktu: Man liktens atgūtēm devis: 1) pirmkārt, otrkārt, treškārt u. t. t. Šāds uzskaitījums slēpj sevī arī kāpinājumu. Beigās pretstatījums: Man trūket.

Treškārt, gan sintaktiskais, gan saturs kārtojums veido - jies metra robežās, metra fonā, kas arī uzskatāms par pirmāro dzejas kompozīcijas faktoru. Tas ir galvenais organizētājs, neatkarīgi no citiem saistītās valodas papēmieniem. Ritma dēļ dzejnieks bieži maina vārdu kārtību, izvēlas citus vārdus u. t. t. Runā arī par prozas valodas ritmu, bet lirikā ritms iekļaujas zināmā metriskā likumā, kur atkārtojuma uzsvērti un neuzsvērti balsieni pēc noteiktas kārtības. Aplūkosim sīkāk

KOMPOZICIJU UN METRIKU.

Vācu zinātnieks Rūdolfs Vestfāls darbā "Theorie der Neuhochochdeutschen Metrik" izšķir divus mākslas veidus:

1) tēlojošās (glezniecība, arhitektūra, skulpt.), kas attēlo mākslas darbā kādu nemainīgu stāvokli un veidojas telpā, pēc būtības stātiskas;

2) mūzikās (mūzika, dzeja, dejas), kuru pamatā ritmiska kustība. Ritms (gr. rhytmos no rheō - tecēt) ir vienmērīgu iespaidu atkārtošanās zināmā laika vienībā. Dzejā vienmērīgi atkārtojas uzsvērti un neuzsvērti balsieni, kā jau iepriekš noskaidrojām, ritms ir pirmais lirikas kompozīcijas faktors. Tālāk, kādu zināmu skaitu ritmisku dzejas rindu var apvienot strofā. Strofa dzejā ir ritmiski veselais, pirmā kompozicionālā pamatvienība. Rinda ir šīs vienības daļa.

Aplūkosim vispirms rindas uzbūvi. Tā kā rinda jāveido tā, lai zināmā ritmiskā likumā atkārtojas uzsvērtie un neuzsvērtie balsieni, tad šādu rindas uzbūvi var saukt

par tīri fonētisku. Atsevišķā balsienā ritmiskai kārtošanai var būt pakļauti patskaņi vai līdzskaņi - dzejnieks var izvēlēties vārdus ar vienādiem līdzskaņiem uzsvērtā balsiena sākumā, un šādu parādību sauc par alliterāciju (lt.alliteratio no ad, pie; littera-burts)

2) vārdus ar vienādiem vokaļiem. Abas parādības sastopamas mūsu tautas dziesmās: piem., alliterācija:

- 1) gludu, gludu galvu glaudu;
rīti, rīti, rīta rasa;
liepu lapu laiņu liku

vok.nokrāsa: 2) gauži raud saulīte u.c.

"Un tomēr nav tā, itkā alliterācija būtu latv.t.dz-u metriskis princips. Ka tas tā nav, varam viegli konstatēt, ja kāda alliterēta vārda vietā ieliekam kādu citu bez allit. elementa." (Prof.L.Bērziņš. Ievads latv.t.dzeja 218.lp.)

Aplūkojamā Raiņa dzejoļu krājumā sastopamas abas parādības, bet rezultātā nevar teikt, ka tas būtu metriskis princips. Alliterācija un vokaļu nokrāsa rada mazu noskaņu. (Piemēri citēti no 1934.g.Valtera un Rapas izdotā dzejoļu krājuma)

PIEMĒRI Alliterācijas piemēri ar burtu s:

	Bet katris skaistais saules skats	27.lp.
	Spoži saule spīd	30.lp.
	Skrien sīkiem soliņiem puisītis	58."
s : st	Slīd saules stari steidzīgi	"
	Sliekšanās stāv sacelts	171."
z	Zempus zem ziņas	"
	Zaļ-zelta zaigošā	191."
p, b	Bet plūsuma plūst un briesma briest	72."
	Tik pelnu plēnes paliks tur no visa	143."
d	Tas diegus diegos dzied	118."
v	Visos mužos viens no visiem šķirts	195."

	Ļauns, sāpes, nāve, maīns, pasaule	12.lp.
	No kalniem lejā kāpjot grava skan	26."
a - u	Rastu katru platu skatu	179."
	Kad man gadās manā gaitā	"
ai - i	Vai gribi lai to minu	51."
i	Rimis viss un midzis	174."

Rindas veidojumā par pamatu var ņemt sintaktisko kārtojumu. Katra rinda var aptvert:

1) veselu teikumu: Kā saule spīd,
Kā smaržo zāle,
Un mākoņi slīd,
Un miglo tāle. 31.lp.

2) vai kādu savā starpā saistītu vārdu grupu:

	Spoži saule spīd	1. grupa	} I teikums
vietas apst.	Pašā pusdienā,	2. "	
	Isa ēna krīt	1. "	} II "
viet.apst.	Manā diendusā	2. "	

Ir gadījumi, ka metriskā vienība (rinda) nesakrīt ar sintaktisko vienību, t.i. bet (tiek dalīts un pārņests (fr.en-jambenaht). Raiņa krājumā varētu minēt vienu piemēru:

Mani iensidnieki neva
Tie, kas mani uzvarēs
Mani uzvarēt, tā slava
Manai draudzei piederēs,-
Tāvēl tālāk aiziet spēš. 76.lp.

Šādu pārnesumu parasti izjūt kā disonanci, kur izjaukta parastā metriskā un sintaktiskā vienība.

Beidzot rinda var veidoties no divi sintaktiski-ritmiskām vienībām ar atkārtojumu (anāforu) katras daļas sākumā. Tāda parādība sastopama latv.t.dziesmās., piem.:

Griežat ceļu, griežat ceļu,

bet visvairāk t.dz.izplatīta 3 locekļu anafora jeb līdzsvara figūra, bet tā aptver 2 rindas.

Ritmiski-sintaktisks paralēlisms (kā to nosaucis

krievu zinātnieks O.Briks grāmatā "Skaņu atkārtojumi") atrodams arī Raiņa dzejoļu krājumā.

Piem.: Cik sapņa izmodos, cik darba trokšņa	11.lp.
Ne izskaidrot, ne atvainot	87."
Viss nevajadzīgs, viss vienaldzīgs	"
Tālāk sienas, tālāk lokās	120."
Ne meklēšu, ne jaudāšu	183."

Šāda rindas uzbūve nav sastopama bieži.

Minētie piemēri rāda atsevišķas rindas uzbūves papē - mienus, bet galvenais rindas un tāpat strofas veidotājs ir un paliek ritms, bet rinda ārpus ritmiskās vienības - strofas - nav domājama.

METRISKĀ KOMPOZICIJA - S T R O F A.

S t r o f a (gr.strophē, pagrieziena) ir metriski saistī - ta rindu kopa ar noteiktu atskaņu kārtību. Strofa atkārt - jas dzejolī dažreiz ar variācijām rindu skaitā un atskaņu kārtībā. Strofas rindu skaits var būt dažāds, bet ne vai - rāk par 13 rindām, jo tad nav izjūtama ciešāka kompozicio - nāla vienība. Klasiskā literatūrā pēc pantmēra vai īpašas periodu kompozīcijas izšķīra: jambiskās, trochaiskās, dak - tiliskās, Saphoņas, Alkaja u.c.strofas.

Parasti strofa ietver zināmu tematisku un sintaktisku noapaļojumu un atdalāma ar punktu vai zemikolu. Tercinās un soneta tercetēs atskaņas pāriet no vienas strofas otrā un arī tematiskais un sintaktiskais kārtojums var pāriet uz nākošo strofu, tomēr katrs trīsrindis iegūst strofas no - zīmi. Var būt arī strofas pārnesums, t.i. strofas tematiskā ziņā nav pabeigta.

Aplūkosim strofas uzbūvi parastā 4 rindu dzejolī.

"Bārā klints"

Par strauju mana mīla ir	8 zilbes	) kopā 17 z.
Un pārāk dziļi sakaņš rokas	9 "	
No dzīves raujošs gāznis šķiņ	8 zilbes	) 17 z.
Jo plūst, jo krastus pleš, jo lokās	9 "	

Tu viena spēji plūdus ciest	8 zilbes	) kopā 17 z.
Un bārā klīnts, tur krasta malā,	9 "	
Bet plūsmā plūst, un briesma briest,	8 z.)	) 17 z.
Mūs visus aizraus līdzī galā	9 "	

Katrā rindā 4 metriski uzsvāri noteiktās vietās. Strofā pārmaiņus atkārtojas vienbalsīgās (vīr.) un dibalsienīgās (siev) atskaņas. Pirmā rindā 8 zilbes, otrā 9 zilbes. Tā par metrisku vienību izvirzās ne vairs rinda, bet 2 rindas, jo pēc 2. rindas, t.i. 17 zilbēm, atkārtojas no jauna 8 + 9 zilbes. Šie 2 periodi ar pārmaiņus vienādām atskaņām apvienojas strofā. Pēc šām 4 rindām jeb strofas, atskaņas, bet ar citu fonētisku izskaņu, atkārtojas pārmaiņus kārtībā. Tāpēc varam teikt, ka strofa ir metriskās kompozīcijas pamatvienība. Tālāk, katrā 4-rindas ietver sevī pabeigtu domu (tematiskā vienība) un beidzas ar punktu (sintaktiskā vienība).

Ja atskaņas strofā nemijas, bet tās ir aptverošas, tad strofa iegūst lielāku iekšēju noslēgtību. Par atkārtojuma vienību nav vairs periods kā iepriekš, bet pati strofa.

Piem. Smags un gaušs, smags un gaušs:
 Beigi jutu - nāk no tāles,
 Veļas lēni vāju vāles,
 Dobjā duņā noskaņ ausē. (Drudža sapnis 138.lp.).

Ne vienmēr strofā lietātas dažādas atskaņas.

Ir gadījumi, ka atskaņas ir vai nu tikai vīrietiskās vai sievietiskās. Piem. "Ķirsis un pļava" (41.lp.)

atskaņas: liecas
 sniecas
 tiecas

Trīs atskaņotas un trīs neatskaņotas rindas.

Vai dzejolī "Pavasara rītā" (44.lp.) atskaņas: bija (I str.)
 II str. - vīta = rīta bija
 rīta, sagaidīta. piepildīja.

Tāpat strofā var būt viena rinda īsāka par citām;

Piem. "Ar laiku" (108.lp.) Ar laiku visas sāpes rimt-
Bet stājies vien, tās atkal klimst

Tik ieklausies.

Vai arī: "Sirds kapi"(109.lp.)
Neviena sāpe neizzūd:
Sirds kapos viņas visas viņas trūd
Līdz galam.

Vai divas īsākas, piem.: "Kad-" (136.lp.) Kad mana dzīve būtu
Tik mana vien,
Man viegli būtu nomest
Ti katru dien;

"Kad nakts"(160.lp.)
Vieskaistāk lakstīgala dzied,
Kad nakts;
Vismīlāk laime laukā iet,
Kad nakts; -

Strofa, kā sākumā noskaidrots, var atkārtoties dzejolī ar variācijām rindu skaitā un atskaņu kārtībā. Klasisku variāciju gan rindu un atskaņu kārtībā atrodam sonetā. Rainis mūsu literātūrai devis jaunu formu - saīsināto sonetu.

Klasiskais sonets (no lt.sonāre - skanēt, it.sonetto) sastāv no 14 rindām, kas sadalītas 2 četrindās un 2 trīs-rindās. Pirmās 2 četrindas jeb kāpjošā daļa tematiskā ziņā, ar atskaņu kārtību abba, abba, parasti 4 pēdu vai 5 pēdu jambā. Aptverošās atskaņas piešķir strofai noslēgtību. Tai pat laikā vienādās atskaņas savieno metriski paralēlās kāpjošās daļas lielākā vienībā.

Pēdējās 2 trīs-rindas ar atskaņu kārtību cdc, ddc vai cdc, cdc u.c.

Tematiski un sintaktiski abas 4 rindas pabeigtas. Pirmā 4 rinda iesāk temu, otrā turpina vai ir tai paralēla

Krītošā daļā tema izteic sintezi vai nobeigumu.

Rainis saīsinādam soneta formu no 14 rindām atstājis:

I - 10 rindas;
II - 9 "
III - 6 "

I - 10 rindu sonets "Gausais asums", vienīgais šai krājumā,
 strofiski sadalās: 4 rindā ar atskaņu kārtību abab
                           3 " " " cbc
                           2 " " " dc
                           1 " jeb nobeigums d (115.lp.)

III - 6 rindu sonets "Čūskašas ogas" (133.lp.) arī krājumā
 vienīgais, sadalās: 3 rindā ar atskaņu kārtību aba
                           2 " " " bb
                           1 " " a

Tātad divējas atskaņas.

Visvairāk krājumā

II - 9 rindu sonets, tāpēc aplūkosim to tuvāk:

Strofiski tas sadalās 4 rindā ar atsk.kārt.: abba, abab, abab
                           3 " " " cdc cdc cbc
                           2 " " " dd dd ee

vai vēl   abba   abab
                   cdc   cdc
                   ee   ee

Tematiski 4-rindu un 3-rindu varētu uzlūkot par kāpjo-
 šo daļu, pēdējās 2 rindas - par krītošo. 4-rinda ir temas
 iesācēja, 3-rinda turpinātāja un 2-rinda sinteze vai atzi-
 numš. Piem.:   No tāles dzirdu aizšalo lieli vēji,
                           Dun dobji krietieni, kaut kas vēl lūzt,
                           Kaut kur vēl vārstās logs un aizkrīt spēji,
                           Bet trokšņi klūpot bezdībenī grūst.

Dzirdes gleznas turpinās tālāk 3-rindā, bet pretstatā trokš-
 ņiem - klusums un pievienojas redzes glezna:

Ap mani klusums izklāj klaju telpu;
 Kā viegla migla saulē mākonis kūst,
 Un augšā zila debees aiztur elpu.

No dabas gleznām pievēršanās pašā pārdzīvojumam un atzinums:

Sirds pēkšņi līdzī klust, tik bail tai top-
 Ak, sirds, tev pašai sevi jāstāp!

Sintaktiski katra strofa sevī nobeigta. Tematiskais iedalī-
 jums paliek kā klas.sonetā. Tieši sōnetā redzama ritmiskā,
 sintaktiskā un tematiskā kompozīcijas vienība.

No klasiskām formām Rainis lietājis:

Sapho strofu (4 rindu strofa) 1.2.3.rindā - 11 zilbes,
 cezura visās 3 rindās pēc 5.zilbes. 4.rindā - 5 "
 bez cezuras. Piem.: "Būtnes mērķi" (197.lp.).

Alkaja strofu (4 rindu strofa) 1.un 2.rindā - 11 zilbes
 3. " - 9 "
 cezura pēc 5.zilbes 4. " - 10 "
 bez cezuras.
 Piem.: "No ilgu slāpēm" (37.lp.)

"Dīgsts" (172.lp.)

"Būtnes dzīves" (198.lp.)

Asklepiada strofu (4 rindu strofa) 1.un 2.rindā - 12 zilbes
 cezura pēc 6.zilbes 3. " - 7 "
 4. " - 8 "
 Piem.: "Būtnes bailes" (199.lp.)

Krājumā atrodama tercina "Atrisusi laiva" (143.lp.)

Trīsrindu strofa ar atskaņu kārtību: aba
 bcb
 cdc
 d

Jāpiemin vēl krājumā sastopamais "baltais pants" (angl.
 blank verse, kr. belij stich) piecpēdu jamba strofa bez at-
 skaņām. Piem.: "Cik sapņa izmodos" (11.lp.)

No visiem 175, krājumā ievietotiem, dzejoļiem 10% sa-
 īsinātā soneta, 10% r-rindu dzejoļu, 35% 4-rindu dzejoļu
 14% 5-rindu un dažādi citi.

Tālāk aplūkosim tos kompozīcijas paņēmienus, kas sai-
 sta vienu strofu ar otru veselā dzejoļī.

Sakarā ar metrisko kompozīciju, aplūkojām 4-rindu strofu dzejoli ar vienkāršāko kompozīciju.

Savā uzbūvē tas sadalījās strofās (metriskā komp.), katra strofa ietvēra teikumu (sintaktiskā komp.) un katra strofa ietvēra kādu temu (tematiskā komp.). Atliek atsevišķās strofas saistīt veselā dzejolī.

Logizētā valodā vārdu grupas saista pēc loģiskā satura. Literātūrā un līdz ar to lirikā, vēlreiz uzsverot, vielas saistīšana notiek pēc tīri aistētiskā mērķa.

"Dzejolim ir savi specifiski uzdevumi un mērķi, tam jāizteic pārdzīvojums, jāizdabū attiecīga intonācija, jāatstāj iespaids, jāpiepotē pārdzīvojuma lasītājam, Dzejniekam jābūt ne tikai loģiķim, bet arī, teiksim, apbūrējam, magam," (saka J. Grīns rakstā "Daži kompoz. papēmieni" /Latvju Mēnesrakstā 12.Nr.). Šim uzdevumam kalpo stilistika ar gleznām, epitētiem u.t.t., tematika un īpatnā dzejas valodas sintakse. Vieglas saistīšanai dzejolī gan strofās atsevišķi, gan pašu strofu saistīšanai dzejnieks bieži lietā atkārtojumus, kas loģiski šķiet lieki, bet dzejē atkārtojumi nevien saista vielu, bet tie kāpina pārdzīvojumu. Kādēļ? Atkārtojuma spēks saistāms ar cilvēka psihi. Atkārtoti vārdi intensīvāk iedarbojas uz lasītāju nekā vienkārša runa. Atkārtots vārds pievērš uzmanību un paliek dziļāk atmiņā, atkārtots vārds sugestē lasītāju, tāpēc dzejnieks bieži lietā atkārtojumus.

Lirikā visbiežāk lietā atkārtojumus un saista gan divus teikumus, divus periodus vai arī 2 strofas.

Atkārtojumu veidi ir dažādi un tos var iedalīt šādi:

1) Anafora (gr. ana-pherein, atnest atpakaļ) vārda (13. vai vārdu grupas atkārtojums kādas vienības sākumā.

2) Epifora (gr. epi-pherein, piemetināt) atkārtojums kādas vienības beigās.

3) Epanastrofa - atkārtojums pirmās vienības beigās un otras sākumā.

4) Epanalepsis vai gredzens - atkārtojums pirmās vienības sākumā un otrās beigās.

ar atkārtojumu
Lirikā var saistīt lielākas vai mazākas ritmiskas vienības, piem.:

a) divas pusrindas ("Man zaļo zeme, man saule silst") (42.lp.)

b) divas rindas ("Visu nakti lietus lija,
"Visu nakti klausījos" 145.lp.)

c) divus periodus ("Vieskaistāk lakstīgala dzied,
Kad nakts;
Vismīļāk laime laukā iet,
Kad nakts; 160.lp.)

d) divas vai vairākas strofas. (Še piemēru nav nozīmes
minēt, jo vēlāk tas būs redzams)

Ja atkārtotais vārds būtisks un nepieciešams teikuma uzbūvē, tad dabūjam pilnīgu vai daļēju sintaktisku parallēlismu un reizē arī ritmisko par. Vienas rindas apmērā sint.-ritm. parallēliems stiprāk izjūtams, jo starpā nav daudz citu vārdu, piem.: "Man zaļo zeme, man saule silst".

Tālāk aplūkosim atkārtojumu veidus, un kur tie vispirms parādās.

KOMPOZICIJA UN SINTAKSE.

Jau iepriekš noskaidrojām, ka pirmie kompozīcijas papēmiēni, pirmā vielas saistīšana parādās teikuma uzbūvē.

Sintaksē vienkāršu patstāvīgu teikumu saistīšanai lieto kopulātīvo saiklu "un". Prozā to atrodam vecos rakstos, piem. bībelē: "Iesākumā rādīja Dievs to debbesi un zemni.

2. Un tā zemme bija neiztaisīta un tukša, un tumsība

bija pār tiem dziļumiem, un tas Dieva Gars lidinājās pa (14.
ūdens virsu". (Biblia 1825.g.izdev.)

Lirikā sintaktiskās vārdu grupas, kas saistītas ar "un"
var aizņemt katru vienu rindu, iesākot rindu ar "un", piem.:

"Un lēns ir zemesdienu laimes dilums
Un ērkšķu vainags gausā asumā,

Un garā vakarā stāv bālais zilums." (115.lp.)

vai arī saistīt divas strofas.

Ja "un" anafora atkārtojas pēc noteiktas sintaktiskas vār-
du grupas, tā kļūst par kompoz. papēmienu. "Un" kāpina liris-
ko pārdzīvojumu, rada iespaidu, ka pieaug savilņojums, kas
virzās uz priekšu, uz kādu mērķi.

"Un" anaforu var aizstāt kāds cits vārds, kas tāpat sai-
sta vienādas sintaktiskas vārdu kopas, kāpina pārdzīvojumu
un virza uz priekšu tēlojumu. Piem. dzejolī "Nenīcība" (175.lp.)

Ne rīta rasa - pusdienā nevar zust,
Ne smaržas krislīte - uzpūšot vējam nīkt;
Ne pāri skrejošs saules stariņš:
Visumā visi uz mūžu dzīvo.

Ne dziļā doma - smadzenēmirstot ikt;
Ne maigā jūta - apklustot sirdij gaist;
Ne tava karētā mīla izdzīst:
Cilvēcē visi uz mūžu dzīvo.

"Ne" anafora saista vienādas sint.vārdu grupas, iesāk 3 r.
katrā strofā. "Ne" vietā var likt "un" būtībā nekas negrozās.

Dzejolī "Apalš cilvēks" (75.lp.) tādā pašā pozīcijā "es"
anafora, gan ne viscaur izturēta. Pirmās divās strofās "es"

anaforu turpina "un":

<u>Es</u> raudājis esmu	<u>Es</u> vaidējis esmu
<u>Un</u> esmu smējies,	<u>Kad</u> ievainots bijies
<u>Mans</u> dusmības kauss	<u>Un</u> ārdījies atkal
<u>Ir</u> pāri lējies;	<u>Kad</u> sāpums bij

u. t. t. dzījies

Pilnīga viena vārda anafora dzejolī "MANĪX"

"Atvērta roka" (42.lp.) Man liktens atgūtēm ir devis:
Man zaļo zeme, man saule silst,
Man vīpus upes kalni zilst,
Man nakti debess zvaigznēm pilst,
Man - trūkst tik māju, jūras, tevis".

Otrkārt, sintaksē kompozīcija var parādīties pakārtotos un līdz ar to paralēlos palīga teikumos. Strofa, dažreiz dzejolis atgādina saliktu teikumu. Katrs palīga teikums iesāk rindu un pēdējā strofas rinda-galvenais teikums, piem. strofa no dzejoļa 61. l.p.: " Kur beidzas ceļi,
Kur drupo pēdas,
Kur nau kur sēdas;
Tev jākliet līdz" u.c.

Rainis šādu kompozīciju lietājis strofas apmērā.

Tālāk aplūkosim plašākas atkārtotu vārdu kopas, kas saista strofas dzejolī.

ANAFORAS KOMPOZĪCIJA.

Anafora, atkārtodamās katras strofas sākumā, uztur dzejolī vienību, jo saista strofas vienu ar otru, un šādai anaforai piemīt kompozicionāla nozīme. Kā klasificēt dzejoļus ar anaforas kompozīciju?

Pirmkārt, var kārtot dzejoļus pēc anaforas garuma, sākot ar viena vārda anaforu līdz rindai un tālāk paplašināto anaforu, kas aptver vairākas rindas strofā.

Otrkārt, var raudzīties pēc tā, cik lielas vārdu grupas apvieno anafora. Apcerot kompoz. sakarā ar sintaksi redzējām, ka anafora apvieno 2 pusrindas, 2 periodus, 2 rindas u. t. t. Anafora var apvienot strofas ar dažādu rindu skaitu. Tas būtu tīri formālais klasificējums.

Treškārt, anaforu var aplūkot sakarā ar sintaksi un tematiku. Tā kā dzejolī cieši saistītas visas 3 prasības jeb visi 3 elementi (sint., tem. un ritm.) tad aplūkosim anaforiskos dzejoļus sakarā ar sintaksi un tematiku,

1) Ja aplūkojam anaforas dzejolī "Vientuība ^{šķirēja} pāxixix" (157. l.p.) tad redzam, ka katrā strofā atkārtojas vienādas sintaktiskās vārdu grupas, tātad sintaktiskais paralēlisms; katrā strofā cita tema, paralēla iepriekšējai, piem.

ziema	<u>Vientulība pāri ir</u> Ziemas salam: Vīstošo no zaļā šķir Līdz pat galam.
tumsa	<u>Vientulība pāri ir</u> Tumsas plaišmai: Vakaru no rīta šķir Jaunai gaismai.
nāve	<u>Vientulība pāri ir</u> Naves domai: Nost no visa mani šķir Svešai lomai.

Paralēlās sintaktiskās grupas un tematisko paralēlismu apvieno anafora "Vientulība pāri ir". Vienādības fonā, t.i. anaforas fonē, risināta paralēlam, ^{bet dažāda} tematika. Anafora saista un virze uzmanību uz priekšu, līdz nonākam tem. ziņā līdz galam. Nāve ir pēdējais, pēc kuŗa nekā negaidām. Tātad tem. dažādība, sintakse un ritmika ar anaforas palīdzību apvienota dzejolī.

2) Anaforas kompozīcijā dzejolis sintaktiski var būt kā saliktu pakārtotu teikumu apvienojums, piem.

Tev, pamatšķira- (6.l.p.)
kas izaugs, jutis, prātis, izvedis,
līdz ļauns un sāpes ļaužu dvēslē dzīs:

Tev, pamatšķira -
kas celsies pāri sev, iekā vienības
Tās šķiras veiks, kas ļaudis šķirušas;

Tev, pamatšķira -
kur lielākā gods kā tas, tev kareivs būt?
Tu izej cilvēci un sauli gūt.

Bez tam anafora ietver citu kompoz. papēmienu - uzrunu. Vēl divās strofās anafora paplašināta ar relat. pronomenu "kas". Arī šē tematiskās ziņā katrā nākošā strofā kāpinājums, kas beigās izskan augstākā atzinumā.

3) Sevišķu uzmanību pelnī anaforas kompozīcija, kas pamatos cēlusies no tautas dziesmu t.s. psiholoģiskā paralēlisma. Pirmās 2 rindās tēlota dabas aina, otrās 2 rindās, paralēli nostatītās - dvēseles pārdzīvojums. Šāds paralēlisms

var būt saistīts ar anaforu, piem. Raiņa "Zāļu stiebru rītā" (17.

(101.lp.)

Zāļu stiebru negriboši
Kust no rīta veja liekti,-
Sapņu pilna negriboša
Sirds vēl izvairās no sāpēm.

Zāļu stiebru atnozdamies
Atlokās pret rīta vēju,-
Sirds, ak kā tu atlocies?
Tevī zemē nolieks sāpes.

Dabas aina - zāļu stiebru pret vēju . parallēli - sirds pret sāpēm. Pēdējā strofā antiteze - zāļu stiebru atlokās pret vēju kā sirds atlocies?

Parallēlisms apgrieztā kārtā dzejolī "Sausā priedē" (100. lp.), t.i. Vispirms ~~dažāda~~ parādība dvēseles dzīve un tad dabas parādība:

Doma iet un atkal
Atnāk atpakaļ:
Sausā priedē dzenis
Vienmēr kaļ un kaļ.

Doma netiek tālāk,
Vienas sāpēs gauž:
Sausā priedē ķermis
Vienmēr grauž un grauž.

Domas smalkie audi
Apraujoties irst:
Sausā priedē skujuas
Vienmēr birst un birst.

4) Abos minētos pēdējos dzejolos anafora paplašināta, t.i. anaforas kustībai pakļauta lielākā strofas daļa. Vairākas rindas sākas ar vienu un to pašu anaforu. Pie tās paplašinātas anaforas pieskaitāms dzejolis "Tavas acis" (66.lp.)

Tavas acis ir tik dzirkstis,
Iedegtas no aukstas uguns,-
Lūk, un viņas spoguļojas
Saulē, mēness un zvaigznes,
Faihilla.

Tavas acis ir tik lāsas,
Ielietas no dzīva udens,-
Lūk, un viņas spoguļojas
Rīta rasa, strauts un jūra,
Faihilla.

Tava dvēsele ir tik dvaša,
Iedvesta no saldās mīlas,-
Lūk, un viņa ietver sevi
Saulē, pasaules un mani,
Faihilla.

dzejolī: "Drudža sapnis" (138.lp.) Katrā strofā neatkār- (19. tojas vieni un tie paši vārdi, bet vienādi teikuma locekļi - epiteti. Katru strofu ievada cits epitets, bet atkārtojas tai pašā rindā kā divdaļīgā anaforā, piem.:

Nemierīgs un mocošs bija
Miegs, kas sapni ievadīja.

Smags un gaus, smags un gaus:
Baigi jutu - nek no tāles,
Veļas lēni vāļu vāles;
Dobjā duņā noskan auss.

Liels un plats, liels un plats:
Kalna nasta virsu veļas,
Krutis smagi plok un ceļas,
Plaši veņas acu skats.

Valgs un salts, valgs un salts:
Riebīgs kā no kapa varas
Pierei, vaigiem klātu skaņas,
Miesām pārskrien drebu šalts.

- Auksts un pretīgs nodoms bija,
Kas no sapņa izvadīja.

Vēl dzejolis īpats strofiskā kompozīcijā. Divas 2 rindas un 4 četrpindas. Viena divrinda ievada dzejoli, ir kā ievads un otra divrinda dzejoļa nobeigums.

7) Anafora var būt savienota ar citu atkārtojuma figuru, piem. epiforu dzejolī "Tavas acis".

Anaforas kompozīciju var aplūkot no stilistiskā uzdevuma. No minētiem piemēriem var nojaust, ka viens un tas pats formāls paņēmieni var dažādi kalpot stilistiskam nodomam. Piemēram "un" anafora kalpo vēsījumam vai emocionālam kāpinājumam, retorikai "Tev, pamatšķira"; aprakstījumam "Drudža sapnis"; liriskam emocionālam pārdzīvojumam "Tavas acis" un citi. Šai darbā aplūkojami tīri formālie kompozīcijas paņēmieni.

IEKŠĒJĀ ANAFORA.

Ja divas rindas apvienotas ar vienu un to pašu anaforu strofā, citiem vārdiem, ja strofas vidū atkārtojas viena un tā pati anafora, parasti tā, kas strofas sākumā, tad tādu anaforu sauc par iekšējo, un tai piemīt patstāvīga kompozicionāla nozīme.

Schematiski to varētu attēlot tā:

I strofas 1.rinda = I strofas 3 rindai, $II_1 = II_3$ u.t.t.
vai arī: I " 2. " = I " 4. " $II_2 = II_4$ u.t.t.

Piemērs I variācijai:

"Aiz melnām rakstu rindīnām
Viz baltas un laimīgas ainas -
No melnām rakstu rindīnām
Plūst tēli un ceļas un mainās.

Tur sīkā ikdienas vārdiņā
Guļ noslēpumi bez mīnas -
Ik sīkā ikdienas vārdiņā
Aug ilgas un sāpes bez ziņas.

Cel melno miglu plīvuri,
Nāc skatīt, kur mes mītam -
Cel melno miglu plīvuri
Nu iesim caur naktīm līdz rītam.

Iekšējā

anafora

(10.lp.)

✓ Katra strofa izveidota no :

1) 2 metriskām vienībām (jo 1.rindā 8 zilbes
2. " 9 " kopā 17 z.)
2 rindas, kas sastāv no 17 zilbēm atkārtojas katrā strofā divi reizes.

2) 2 sintaktiskām vienībām (Viena sint.vienība "Aiz melnām rakstu rindīnām Viz baltas un laimīgas ainas" un tāda pati arī otra).

3) 2 tematiskām vienībām (Viena tem.vien."Viz ainas", otra "plūst tēli")

Var teikt, ka metriskā vienība atbilst sint.un tem.vienībai.

Šāda pat uzbūve piemīt II variācijai, lai arī ārējās anaforas nav, piem.:

"Kad nakts." (160.lp.) 2 metriskas

vienības

Visskaistāk lakstīgala dzied,	8 zilbes	= 10 z
<u>Kad nakts;</u>	2 "	
Viemīlāk laime laukā iet,	8 "	= 10 "
<u>Kadnakts; -</u>	2 "	

Ja ilgojies, tad izej viens,
Kad nakts, -
 Lai nezin to neviens, neviens,
Tik nakts.

Mazliet citāda uzbūve dzejolī "Īsā laipa" (140.lp.)

Es gribu laipu pāri likt	8 zilbes
<u>Pār nakti, -</u>	3 "
No dienas dienā taisni tikt,	8 "
Negantos sapņus nesatikt	8 "
<u>Pa nakti.</u>	3 "
Man laipa negrib sniegt	6 "
<u>Pār nakti</u>	3 "
Grib dienām tikties liegt,	6 "
Neļauj man acis cieti miegt	8 "
<u>Pa nakti!</u>	3 "

Ja neievērotu pēdējās strofas dažādo zilbju skaitu, bet tikai 1 strofu, tad nevar teikt, ka tas sastāv no gluži vienādām 2 metriskām vienībām, jo otrā metriskā vienība ir garāka par 8 zilbēm. Tas pats sakāms par sintaksi un tematiku.

Iekšējā anafora var apvienot 8 rindu strofā katras 4 rindas, bet tādos gadījumos tā nav izturēta līdz galam. Piem. arī Raiņa dzejolī "Lokā" (146.lp.) I strofa bez iekšējās anaforas

Lokā es atgriežos atkal
 Turpat, no kurienes nācu:
 Sākumā biju es viens,
 Tagad nu atkal es viens, -
 Tālumus izgājis esmu
 Un dzīvības ūdeni sniedzis:
 Dzimtenē veldzēts ik lauks,
 Trauks tik man pašam ir tukšs.

Dvēsele mana, tu dziļā,
 Pie tevis es nokusis nāku -
 Visa man žuvusi sirds,
 Gluži es atstāts un viens. -
Dvēsele mana, tu dziļā,
 No tevis viss spēks man ir plūdis,
 Pildī man sirdi vēl reiz:
 Lielākus tālumus iet.

Iekšējā anafora kā kompozicionāla forma reti sastopama. Svarī-

ga tās teorētiskā nozīme. Ja iekšējā anafora apvienojas ar ārējo, tad dabūjam amoibisko kompozīciju.

AMOIBISKĀ KOMPOZĪCIJA

ir īpats anaforu veidojums. Katrī 2 periodi, kas veido strofu, saistīti savā starpā ar iekšējo un ārējo anaforu tā, ka kompozicionālā kustība izplatās divos līdzteku vilņos, radīdama 2 parallēlas anaforu rindas. Tā kā anaforu parallēlisms var būt vairāk vai mazāk jaušams, vai apslēpts, tad amoibisko kompoz. skaidrāk redzam vārdu sakarā starp 2 strofas daļām. ^{Dažreiz} Abas parallēlās daļas var apvienoties vienīgi sintaktiski kā jautājums un atbilde.

Par amoibiskās kompozīcijas izcelšanos krievu akadēm. H. Veselovskis izteicies grām. "Vēsturiskā poetika", ka tā cēlusies no tautu dzejas koŗu dziesmām, divi korīem apdziedoties. Otrs krievu teoretiķis Žirmunskis grām. "Lirisko dzejoļu kompozīcija" izteicies, ka amoib. koŗu dziesma ir tikai viena daļa no vispār tautu dzejā izplatītās amoibiskā kompoz. veida. Tautu dzejā sastopami pavisam 3 ² ¹ veidi amoib. kompoz.:

- 1) sinonīmās variācijas,
- 2) psiholoģiskais parallēlisms,
- 3) jautājumu un atbilžu parallēlisms.

Lai kāda būtu amoibiskās kompozīcijas izcelšanās motivācija, tās būtība visur paliek nemainīga, t. i. dzejiskā viela tiek virzīta uz priekšu divi līdzteku vilņos.

Amoibiskā kompoz. kā sinonimā variācija atrodama "Kalevalā", piem.

"Brālīt zelta, labo draudziņ,
Skaisto jauno dienu biedrī!
Iesim tagad kopā dziedāt,
Nemsim vienkop sacīt vārdu,
Satikušies nu mēs abi,
Nākuši no divi pusēm!"
Reti sarodamies kopā,
Esam reti viens pie otra
Sini nabadzīgā malā,
Tālā dziļā Ziemeļzemē."

Otrs tautu dzejas amoib.kompoz.veids - psihologiskais parallēlisms - ļoti bieži sastopams mūsu t.dziesmās.Tikai četrindās šī divu viņu kustība mazāk nojauzama, jo mūsu t.dz. nerisina garāku dzejas pavedienu,piem.

Saduguse saule gāja
Caur ziliem mākoņiem;
Tā saduga mans prātiņš
Ar nelieti dzīvojot.

Bērziņš lapas darināja,
Es darīnu vainadziņu;
Salna koda bērza lapas,
Tautas nema vainadziņu.

Tāpat izplatīta tautu dziesmās amoib.kompoz.forma - atbilžu un jautājumu parallēlisms.

Ai, māmiņa, mīla balta
Vai es teve apnikusi?
Ai meitiņa, mīla, zelta,
Vai es tautas aicināju?

Vai arī: "Ko gribi, māsiņa,
par vainadziņu?"

Romantiķi no tautas tradīcijām pārnes arī amoibisko komp. mākslas dzejā.

Jautājumu un atbilžu parallēlismu sastopam Raiņa dzejolī "Jautātāja meitene" (68.lp.)

Teic, mīlais, mans mīlais,
Kur tu tik raibus vārdus nēmi?
- Es ļaužu družma ilgi skatījos.

Kur tu tik spožus vārdus nēmi?
- Es saules mirgā ilgi skatījos.

Kur tu tik lielus vārdus nēmi?
- Es jūras tālē ilgi skatījos.

Mīlais,
Kur tu tik klusus vārdus nēmi?
- Es savā dvēselē ilgi skatījos.

Kur tu tik mīlus vārdus nēmi?
- Es tavās acīs ilgi skatījos.

Kur tu tik dziļus vārdus nēmi?
- Es nāves klēpī ilgi skatījos.

Mīlais, ak mīlais - -

Dzejolī kā ciešā gredzenā saista uzruna 3 reiz atkārtota, ik pēc 3 divrindu strofām. Šai dzejolī jautājumu un atbilžu parallēlisms savienots ar ārējo un iekšējo anaforu. Dažreiz šo anaforu trūkst, bet paliek tikai jautājums un atbilde, piem.dzej."Balss un atbalss"(88.lp.) "Gar jūras šalkām"(86.lp.)

Amoibiskās kompozīcijas psiholoģisko paralēlimu sastopam gadījumos, kad anafora paplašināta, piem. jau apskatītos paplaš.anaforas piemēros "Sausā prieds"(100.lp.) un "Zāļu stiebri rītā"(101.lp.), kur arī divi vilņiem virzās amoibiskā kustība, viena parādība no dabas, otra - dvēseles dzīves.

Dzejoli "Salve!" pa daļai var pieskaitīt psych.paral., jo tikai dzejola 2 pēdējās strofās pievienojas dvēseles pārdzīvojums pretstatā ar dabas parādībām.Dzejola sākumā līdztekus vilņiem tikai dabas aina - Ziemeļi - dienvidi,piem.

Dienvidus debesu
Spirdzinošs zilums -
Ziemeļu puspelēks
Ikdienas dilums;

Dienvids vizoša
Pusdienas gaisma -
Ziemeļu mākoņi,
Pusnakts un baisma;

Dienvidos smaršainie
Nārcisu ziedi -
Ziemeļos skujiņas
Bērtas pār priedi;

Dienvidu mīlīgā
Veldzoša vara
Atrauj man dvēseli
no Ziemeļu gara!
Salve!

Saule un dienvidus:
Tēvs - māte - radī,
Turp mani, vasara,
Atpakaļ vadi!
Salve! Salve!

(24.lp.)

Pēdējās strofās epifora.

EPIFORAS KOMPOZICIJA.

Epifora (gr.epi-pherein,piemetināt) atkārtodamās noteiktās tematiskas vai metriskas vārdu grupas beigās, kalpo kompozīcijai, atdalot vienu grupu no otras un reizē apvienodama veselā vienībā. Epiforas dzejolis "Vēlā launagā" (38.lp.)

Upē atspīd debess tāle,
Krauts un es un rudā zāle
Vēlā launag.ā.

Senas vēlmes kāpj iz sirds,
Burbuļi iz upes dzīles:
Sarkan-zili-zaļi mirdz -
Plīst un izgaist skaistās zīles
Vēlā launaga.

Epiforu tāpat kā anaforu var iedalīt pēc stilistiskas funkcijas, atkarā no tā,ko autors grib panākt, vai lirisku noskaņo-

jumu, kā minētā piemērā, vai epifora lietāta retoriskos nolūkos, kur pierādījumi kā kādā runā virzās uz vienu secinājumu vai slēdzienu, piem. "Nenīcība" (175. lp.) "Gar jūras smiltīm" (85. lp.) "Puisītis ar spīduli" (58. lp.) vai arī — epifora var būt vairāku gleznu apvienotāja "Vēlā launagā".

Epiforu var iedalīt pēc formālās struktūras:

a) pēc epiforas gaņuma (vārds vai vairāki vārdi)

b) pēc metriskās atšķirības, jo epifora bieži īsāka par pār-ējām rindām

c) pēc tā, cik rindu epifora apvieno u. t. t.

Epifora var būt viens vārds un atrasties rindas beigās, piem. "Darbs un prieks" (89. lp.). Šei dzejolī katrai rindai sava epifora:

Esi uzvarējis - priecājies:
Brīvu ceļu lauzīš sev tavs darbs.

Esi pazaudējis - priecājies:
Krutis atkritis tev briedis darbs.

Ir viss pelēks apkārt - priecājies:
Spoži sarkans sirdī degs tavs darbs.

Esi mīlu radis - priecājies:
Gašāk iesilsies un sildīs darbs.

Esi naidu radis - priecājies:
Ciesāk sevi apzinās tavs darbs.

Ej kā iedams, būdams - priecājies:
Vienā kustībā tu pats tas darbs.

Bez epiforas divrindu strofu ievada anafora "esi" ik pa 2 str. no vietas.

Visbiežāk epifora sastopama vienas rindas apmērā, piem.

"Gar jūras smiltīm" (85. lp.) "Vēlā launagā" (38. lp.) "Nenīcība" (175. lp.) u. c.

Epifora apvieno strofas ar dažādu rindu skaitu, piem.:

"Gar jūras smiltīm"	2 r.
"Sirds kapi"	3 "
Būtnes mērķi	4 "
"Sāpju jūra"	5 "

Epifora dažreiz neparādās katrā strofā, piem.

Epifora var metriski atšķirties no strofas metrikas
tais gadījumos, kad epiforas rinda ir īsāka par pārējām, piem.

"Sirds kapi" (109.lp.)

Neviena sāpe neizzūd:
Sirds kapos visas viņas trūd
Līdz galam.

No pašas pirmās bērnības
Tur apbedot tās glabātas
Līdz galam.

Ik brīdī sirds no viņām cieš,
Kā smaga nasta viņas spiež
Līdz galam.

Tik tukšas atmiņas tās šķiet,
Bet straujo sirdi spēj tās siet
Līdz galam.

Tāpat dz. "Puisītis ar spīduli". (58.lp.) un "Vēlā launagā" (38.lp.)

Epifora var apvienoties ar citu kompozīcijas veidu, piem.
Anaforu dzejolī "Tavas acis", "Salve!" amoibiskā kompozīcijā.
Tādu epiforu, kas atšķiras no dzejola metriski, sintaktiski
un tematiski sauc par refrēnu.

R E F R Ē N S (fr.refrain, it.ripresa, lt.
versus intercalaris, piedziedājums) ir nemainīgs vārdu vai
skaņu elementu atkārtojums strofas beigās. Citiem vārdiem, par
refrēnu sauc tādu epiforu, kas no epiforas atšķiras 1) metriski,
2) sintaktiski un 3) tematiski. Atšķirība šais minētos 3
punktos var būt lielāka vai mazāka, tā kā starp epiforu un
refrēnu pastāv pārejas formas, ko var pieskaitīt gan epiforai
gan refrēnam. Var pat teikt, ka starpība starp refrēnu un epi-
foru vairāk kvantitatīva nekā kvalitatīva.

Refrēns raksturīgs tautu dzejā - koņu dziesmās. Mūsu tautas
dziesmas apcerot ~~amx~~ prof.L.Bērziņš grāmatā "Ievads latviešu
tautas dzeja" konstatē, ka refrēns piederīgs dziedamām dzies-
mām. Retie izņēmumi Kr.Barona dainās - pārpratums. Pieminams t.
dz.refrēns tāpēc, ka tam ar mākslas dzejas refrēnu ir kopīgas
pažīmes, piem., apcerot refrēnu tematiskā ziņā, tas attiecībā

pret saturu, var būt ar loģisku jēgu vai alloģisks. Loģis- (28.
kie refrēni var būt ciešākā vai mazāk ciešā sakarā ar strofas
temu. Alloģiskie refrēni var būt dažādu skaņu atdarinājumi,
svešvalodu izteicieni u.t.t.

Arī Rainis lietājis refrēnu dzejoļu kompozīcijā. Dzejoli
"Čir" refrēns izteic putna dziesmas atdarinājumu, refrēns pie-
skaitāms pie skaņu atdarinājumiem. Tematiskā ziņā refrēnam diez-
gan ciešs sakars ar dzejoļa tekstu, piem.:

Jau lapas dzeltējumā iet;	8 zilbes
Viens putniņš zara galā dzied:	8 "
<u>Čir, čir, - čir, čir!</u>	4 "

Es skreju visu vasaru,
Es jaunus vienus izvedu -
Čir, čir, - čir, čir!

Jau saule dziļi miglās brien,
Lai paši nu pēc saules skrien -
Čir, čir - čir, čir!

Jauns ziedons visus kopā vāka,
Viens vienīgs putniņš nepārnāks -
Čir!

(124.

Metriskā ziņā atšķirība, jo refrēns īsāks par pārējām rindām;
arī sintaktiskā ziņā atšķiras visi skaņu atdarinājumi.

Dzejoļos "Rotaļa" (120.lp.) un "Sena aukles dziesma" (141.lp.)
refrēns tematiskā ziņā piedziedājums. "Rotaļā" refrēnam "Vidu,
vidu, vidu! ciešāks sakars tematiskā ziņā, jo rotaļā kāds atrodas
riņķa vidū, piem.:

Viena, nāca, otra gāja,	8 zilbes
Viena laida, cita māja,	8 "
<u>Vidu, vidu, vidu!</u>	6 "

Nav vēl tverta sniegtā roka,
Jau tu līgo līdz iekš loka
Vidu, vidu, vi!

Valā, valā, rotā dienas,
Šurpu-turpu, irst un sienas
Vidu, vidu, vidu!

Irst un palaiž tevi rokas,
Tālāk sienas, tālāk lokās
Vidu, vidu, vienas,
Vidu, vidu, vi!

Divkārtšots refrēns.

Metriskā atšķirība.

STROFAS GREDZENS.

Ja pēdējā strofas rinda atkārtoti pirmo, tad strofa apņemta kā ar gredzenu un šādu uzbūvi sauc par strofas gredzenu kompozīciju. Šāda strofas uzbūve var būt visā dzejolī un tā ir īpats kompozicionāls paņēmieni, piem. dzejolī "Pasaules vientulība" (196. l.p.)

Vienmēr viens un pats, -
 Dehess dzīle manas zvaigznes skats,
 Simts un tūkstoš zvaigžņu apkārt mirdz,
 Visos mužos viens no visiem šķirts-
Vienmēr viens un pats. u.t.t.

Ja strofas gredzens ir vienāds visā dzejolī, to sauc par gredzenu ķēdi. Šāda kompozīcijas forma sastopama reti, jo tā prasa sevišķu motivāciju. Minētā dzejolī viscaur ir vienāds gredzens visām strofām.

Īpatu strofas gredzenu atrodam tais gadījumos, kad visu strofu 1. rinda ir anafora un strofu pēdējā rinda - epifora. Tādu strofas gredzenu sauc par paralēlo strofas gredzenu, piem. dz. "Ar laiku" (108. l.p.)

Ar laiku visas sāpes rimst -
 Bet stājies vien, tās atkal klimst,
Tik ieklausies.

Ar laiku visas vāties dzīst -
 Bet mužam lauzīts stādīns vīst,
Tik ieskaties.

Ar laiku visas sirdis klust, -
 Kad zudis viss, kas var vēl zust,
Tik iejūties.

Biežāk sastop katrai strofai citu gredzenu. Strofas gredzens var būt metriski saīsināts, piem. "Vienmēr viens un pats".

DZEJOLA GREDZENS.

Ja vārdu grupas atkārtojas dzejoļa sākumā un beigās, tad dabūjam kompozīcijas veidu - lielo gredzenu jeb dzejoļa gredzenu. Šī forma diezgan izplatīta.

Gredzena kompozīcija kā ārēja forma cieši saistīta ar temata attīstību dzejolī. Atkārtotie gredzena vārdi ir itkā iekšējās kustības rezultāts, atgriešanās dzejoļa beigās pie tās temas, no kuras kustība sākās. Sakarā ar dažādiem mākslinieciskiem nodomiem, gredzena kustība realizējas dažādā veidā. Aplūkosim dzejoli "No ilgu slāpēm"(37.lp.)

No ilgām slāpēm - atkal un atkal dzer,
Ar katru malku - vairāk un vairāk slāpet,
Un nevar atdzert slāpju dvēsele
Plūstošas pasaules dienas daile.

Ik zieds un zāle - smaržo, kad garām zvil,
 Pa zelta smiltīm - akmenstarp stari tek,
 No upes vējš nāk izpeldējies,
 Vēsuma veldzi nes matu galos.

Ar laimes dvašu - cilājas plata krūts,
 Pa sudrabgaišņu - smeļoties staigā acs
 Ar debešiem, gar sniega kalniem,
 Daļumu lasa priekš mīļas dvēseles.

Un zaļā ēnā - diendusu dvēsele dus,
 Mirdz oleandra - rītaini-sārtais kvēls,
 Dzied cikādes ap narcisgultu,
 Saceltiem dzelkņiem stāv kaktuss sargā.

Uz gultas malu - spilvas un ogas birst;
 Kā bites prāti - saldumu klēpjiem nes -
 Nem nemot, dvēsele, dailes balvas,
 Lielāka kļūsti, lai visas tvertu!

No ilgu slāpēm - atkal un atkal dzer,
Ar katru malku - vairāk un vairāk slāps,
Un nevar atdzert dziļā dvēsele
Topošas pasaules dienas daile.

Vidus daļa dzejolī attīsta temu, ko sākumā uzmet (Nevar atdzert dvēsele pasaules daili, vidus daļā pasaules dailes skatījums) un ar katru strofu pieaug tēlojums. Izveidojas kāpjošā daļa. Beigās atgriešanās pie tā paša atzinuma - dvēsele nevar atdzert -

Cits dzejolis "Sauls bērniņam" (32.lp.)

Nemīli mani,
Mans bērns, mans prieks:
 Saule tev neļaus
 Un mēness tev liegs;
 Zvaigznes tev zudis
 Kā pavasarsniegs -
Nemīli mani,
Mans bērns, mans prieks!

Tema sākumā paņemta bez motivācijas, bet tālākā dzejoļa at-
 tīstībā iegūst noskaidrojumu un, kad beigās atkārtojas sākums,
 tas nav negaidīts, bet motivēts, to varētu teikt, lūk tāpēc -

Nemīli mani
Mans bērns, mans prieks, un atkārtojums
 iegūst itkā logisku saturu.

Gredzena kompozīcija dzejolī "Dzīvais" beidzas ar
 retorisku jautājumu, piem. Sniegam līdz uz zemi

Liels klusums krit, -
Viss bus rimis, midzis,
Kad tu celsies rīt;

Rimis viss un midzis,
 Aprāvusies balse, -
 Kur ir reizi snidzis,
 Tur ir nācis gals.

Sniegam līdz uz zemi
Liels klusums krit, -
Kur tu iesi, dzīvais,
Kad tu celsies rīt? (174.lp.)

Vidus daļa, turpinādama temu, atsāk 1.strofas 3.rindu, radīdama
 saistību.

Dažreiz gredzena beigu strofa noved pie apzināta kontras-
 ta, piem.: "Tā diena" (142.l.p.).

Sākuma strofā: "Saul' un mēness velti iet
 Manām acīm garām;

Beigu " : Saul' un mēness stāvēs ciet,
 Es tik iešu garām.

Dzejoļam ar lirisku emocionālu raksturu gredzens beigu stro-
 fā nepārveidojas savā tematiskā saturā. Tādiem dzejoļiem visas
 dzejoļa

daļas izriet no viena emocionāla avota. Beigu atkārtot- (32.
jums atgriežas pie sākuma noskaņas, piem. dz. "Spulgs" (50.lp.)

Tu tagad mīli mani,-
Es zinu par ko:
Tu toreiz aizveries mani
Kā vienīgo;

No visas radības, visas,
Kas mīlē tevi,
Man vien ne mirdziņas,
Ne gaismiņas devi.

Tu esi parādā man
Par bijušo;
Tu tagad mīli gan -
Es zinu par ko.

Sākuma un beigu strofas tematiski var atšķirties no dzejoļa un izveidot tā saucamo "tematisko ieloku". Tāds ieloks var būt ārēju parādību vai dvēseles stāvokļa apraksts, kas noder par pamatu dzejoļa iekšējai uzbūvei, piem. "No ilgu slāpēm" dvēseles stāvokļa apraksts, lai notēlotudabas parādību daiļumu.

Iespējami arī citi kompoz. ieloki, piem. konkrētā situācija (piem. dvēseles stāvoklis) tagadnē - nemainīgā daļa, bet vidus daļā risinās atmiņas par pagājušo vai arī tuvāk noskaidro šo konkrēto situāciju. Var būt arī otrādi: konkrētā situācija gredzena strofās (nemainīgā daļa) bet risinājums par pagātni dzejoļa vidus daļā.

Tie būtu gredzena kompozīcijas veidi attiekmē pret dzejoļa iekšējo uzbūvi. Tālāk aplūkosim dzejoļa gredzena kompozīcijas veidus attiekmē pret ārējo uzbūvi.

Vienkāršākais gadījums - pilnīga strofas atkārtošana, piem. dz. "Noslēpums" (190.lp.) "Nekad es nesacišu,
Neviens to nezinās,
Un līdz ar manām miesām
To mēnā zeme klās".

Blakus tiešiem atkārtojumiem sastopam dažādas atkārtojuma variācijas. Tādas variācijas saprotamas kā dabīgas sekas, jo strofa atkārtojoties atšķiras no sākuma strofas pat

tais gadījumos, kad vārdu materiāls paliek nepārveidots. (33. Variāciju veidi var būt dažādi.

Piem., dzejolī "Tā diena" pēdējās strofas variāciju noteic kompozicionālā kustība: sākuma situācija tagadnē atbilst tai situācijai, kāda paredzēta nākotnē.

Sākuma situācija: "Saul' un mēness velti iet
Manām acīm gaŗām"

Nākotnes " Saul' un mēness stāvēs ciet,
Es tik ieŗu gaŗām".

Daŗreiz atkārtojuma variācija ir tikai tās pašas temas nianse - ta variācija, piem., "No ilgu slāpēm" Plūstoŗās pasaules -----
Topoŗās pasaules.
"Vāls viesis"(145.lp.) "Vilka mani mūŗibā...
Vilka mani dziļumā"

Interesantas ir atkārtojumu variācijas, kur strofu periodi, salīdzinot ar sākuma strofu, atkārtoti apgrieztā kārtā. Periodus apgrieŗot, dzejolis iegūst to paŗu kompozicionālu kustību, ko aplūkojām, runājojot par gredzena iekŗejo kompozīciju - kāpjoŗā daļa sākumā, krītoŗā - beigās.

Gredzena variācijas, kas dziļāk skar saturu, ir ļoti dažādas: 1) atkārtotas var būt:

- a) divas ("Tā diena")
- b) trīs,
- c) četras ("Kad" 136.lp.) kopīgas rindas

- 2) līdzīgā vai
- 3) apgrieztā kārtā,
- 4) kas pilnīgi saskan vai
- 5) pārveidotas, ņajās strofās var saskanēt:

- a) atskaņotie vārdi vai
- b) pašas atskaņas vai arī
- c) saturs.

Anaforas vai epiforas strofās parādās diezgan liela vienveidība. Anaforas komp.strofās - kompozicionālā kustība virzās no pirmās rindas uz sekojoŗām. Epiforas - no pēdējās rindas uz iepriekŗējām.

Gredzenu kompozīcijas strofās, kas veido pašu gredzenu, rindas var saistīties: 1) pēc anaforas veida (abās strofās vienādas sākuma rindas); dzejolī "No ilgu slāpēm"

2) pēc epiforas veida (abās strofās vienādas pēdējās rindas)

3) un pēc gredzēna veida (sākuma strofas pirmās rindas saskan ar beigu strofas pēdējām rindām), dzejolī "Kad" (136.lp.)

Kad mana dzīve būtu
Tik mana vien,
Man viegli būtu nomest
To katru dien;

Man viegli būtu uzcelt
To katru dien,-
Kad mana dzīve būtu
Tik mana vien.

Katram pamattipam atbilst vēl apgrieztais tips. (Šādu gredzēna kompozīcijas klasifikāciju sniedzis krievu teorētiķis Žirmunskis grāmatā "Kompozīcija liričeskīh stihotvoreņij").

Apzīmēsim vienkāršā 4 rindu dzejolā pirmo strofu ar burtu A Z
pēdējo "

rindas pēc kārtas 1.2.3.4.; pilnīgu vienlīdzību ar ($A_4=Z_4$),
variāciju (A_1-Z_1 vai 1-1); atskatot vārdu vienādību, pievienojot mazo a, vārdu saskaņu ar kolonu ($A_1:1$ vai 1,3:1,3)

Tad teorētiski pamattipus varētu attēlot šādi:

1) Gredzēna tips. Parastais savienošanas veids sākuma strofas pirmais periods ar beigu strofas pēdējo periodu.

Dz. "Kad" schema: $A_{1,2} = Z_{3,4}$

tālāk var būt daļēja vienādība $A_1 - Z_3$
vai $A_2 = Z_4$

var būt vienādi atskatotie vārdi $aA_1=aZ_3$ vai
 $aA_2=aZ_4$

var būt tikai vārdu saskaņa $A_1:Z_3$
 $A_2:Z_4$

Gredzēna tips apgrieztais veids "Aiz ēnām" (152.lp.)

$A_1=Z_4$
 $A_2=Z_3$

Apgrieztam tipam arī var būt visas minētās variācijas.

2) Epiforas tips. Pamata formula: $A_{2,4} = Z_{2,4}$, pie kam (35.

atskaņojas $A_2:Z_2$, (ja strofā lietotas pārmaiņus atskaņas).

Piem.dz."Sena paziņa (45.lp.)

Sāk.str.	A_1	Man liekas, ka es būtu
	A_2	<u>Sen tevi pazinis,</u> Vai vienās kaimiņmājās Ar tevi uzaudzis.

Beigu str.	Z_1	Un tomēr šķiet man, ka tevi
	Z_2	<u>Sen, sen es pazinis,</u> Kaut pirmo reizi šodien Es tevi redzējis.

Apgrieztā tipa formula $A_2=Z_4$
 $A_4=Z_2$

Un visas variāciju shēmas.

3) Anaforas tips. Pamata formula $A_1=Z_1$, apgrieztā $A_1=Z_3$
ar visām variācijām.

Līdz šim aplūkojām tos gredzena kompozīcijas veidus, kur atkārtotie vārdi sākumā un beigās būtībā bija vienādi, bet gredzena kompozīcija var būt arī tādām dzejolim, kur nav atkārtojuma. Piemēram,

1) Gredzena kompozīcijas atzīstama tādā dzejolī, kur galējās strofās vienādas atskaņas, piem.dz."Likums"(150.lp.)

2) dzejoļos, kur viena vai vairākas rindas tā variētas, ka radušās citas atskaņas, ~~katrā rindā~~ dz."Aiz ēnām"(152.lp.),

3) dzejoļos, kur atskanotais vārds paliek tas pats, bet citā grāmatiskā formā "Topošā dvēsele" (170.lp.);

4) dzejoļos, kur gredzenu strofā uztur grupa vārdu, kas pasvītro tematisko ieloku galējās strofās, dz."Viens atoms"(185.lp.);

5) Gredzena kompozīcija var būt apslēpta, ko atgādina strofā viens vārds vai strofas saturs, kas atgriežas pie sākuma temas. Apslēpts gredzens veidots pēc tās pašas uzbūves, ko aplūkojām sākumā. Apslēpts gr.dzejolī "Viens atoms"(185.lp.)

Līdz šim aplūkotos gredzena dzejoļos kompozicionālo pamata kustību apņēma viss dzejolis, bet ir gadījumi, kad dzejoļa sākumam vai beigām ir patstāvīga uzbūve. Tādā kārtā ārpus gredzena paliek sākuma vai nobeiguma strofas.

Piemēram trīs dzejoļos "Noslēpums" (199.lp.)
"Vēls viesis" (145.lp.)
"Daba un dvēsele" (193.lp.)

ārpus gredzena paliek nobeiguma strofas.

Teorētiski iespējams, ka gredzenu veido ne viena, bet divas strofas.

SPIRĀLES KOMPOZICIJA.

Par spirāli sauc tādu anaforas un epiforas savienojumu, kad rinda, kas iesāk dzejoli (anafora), atkārtojas tai pat vai nākošās strofās par nobeigumu (epiforu), piem. dzejolī "Genoveva"

(104.lp.) Ak tādai vajadzētu būt,
Pie kuņas dzenāts stirnas bērns
Sev miera tversmi spētu gūt!

Jā, tādai vajadzētu būt.

Tā ir, tā ir! sirds trīsās jūt.
- Nē, tādās nau, tu stirnas bērns,
Tik tavās ilgās tā var būt.

Ak, tādai vaiga, vaiga būt!

Spirāles epiforā metriskā atšķirība, rinda īsāka dzejolī

"Vienu dienu (47.lp.) Vienu dienu es nēsāju acīs
un dzej. "Sūpols"(20.lp.) Daiļ-daiļu ainu,-
Kur viņa gaisa? Kas man to sacīs?
Kas viņu ņēma? Kam došu vainu? -
Vienu dienu - - u.t.t.

Blakus tīrajai spirālei sastopami pārgrozīti veidi, kas saglabājuši spirāles pamata kompozīciju, piem. dz. "Sirds pukstieniņš"

(20.lp.) Viens no labākjiem spirāles kompozīcijas dzejoļiem

"Ez ziņu" (52.lp.) Es daru to ar ziņu,-
Es rozī projam palaižu,
Tik dzeloni es paturu
Un saldās smaržas miņu.

Drīz roze rokā sabirtu,-

Dzelze dzelons ilgi atmiņu,-
Es daru to ar zīņu.

Tik reizi tevi skūpstīju,
 Ko prasi ilgu saldību?
Es daru to ar zīņu.

No visiem kompozīcijas paņēmieniem spirāle mazāk pastāvīga savā uzbūvē, bet spirāles kompozīcijas kustība parādās kanonizētās strofiskās formās, piem. trioletā.

ĶĒDES KOMPOZĪCIJA.

Ja pirmās strofas pēdējo rindu atkārto nākamās strofas sākumā, dabūjam ķēdes kompozīciju. Ķēdes kompozīcija sastopama latv.t.dz. Tas uzdevums vienot strofu ar strofu veselā dzejolī, tai piemīt interstrofiska daba. Ja citi atkārtojumi tautas dz. ir vienīgi stila līdzekļi, tad ķēdē ir konstruktīva daba (izsakās prof. L. Bērziņš "Latv. lit. vēstures I. daļē) Latv. t. dz. "strofa, aptverdama 4 trochaju dipodijas, nedod vietas plašai izteiksmei, tāpēc lai risinātu garāku domu pavedienu, lietā ķēdi. (prof. L. Bērziņš, turpat) Piem.:

278. lp.

1. Neviens mīļi tā nebrauca
 Kā brauc brālis ar māšanu;
2. Ik ierauga ievas ziedu,
 Ik piegrieza kumeliņu,
3. Ik piegrieza kumeliņu,
 Lai māsena puškavāse,
4. Lai māsena puškavāse,
 Ievas ziedu baltumiņu,
5. Ievas ziedu baltumiņu
 Magoniņas kuplumiņu

Ķēdē atkārtojamais posms kā trochajos, tā daktilos, pusstrofas lielumā, t. i. atkārtojas viena rinda un nekad nestāv dziesmas beigās, jo ķēde pārvada uz ko nākošu.

Ķēdes kompozīciju Rainis izlietājis dzejolī "Dienas allažība"

(88. lp.), bet maz- Pār tevi dienas allažība
 liet citādi kā Kā upe lēni aizrit pāri;
 tautas dziesmās. Zied krastā puķes, lido spāri -
Tu lēni peldi līdz bez vaļas.

Tu lēni peldi līdz bez vaļas,-
Drīz ūdenspuķem mīļi smaidi,
Drīz spārniem pakā skatus raidi
Uz tālām saules debesīm.

Uz tālām saules debesīm.
Velk tevi mužam saldās ilgas:
Vējš smiedams zemē loka smilgas,
Un tevi loka ūdens vilpi.

Un tevi loka ūdens vilpi:
Cel tevi baltā kraujas galā,
Griež mutulī, tad izviež mašā,
Bet paši smejojot aizrit garām.

Bet paši smejojot aizrit garām
Tur zilā līdzenuma tālē;
Tu paliec viens, un apkārt bālē
Tik tukša, sausa, balta smilts.

Tik tukša, sausa, balta smilts,-
Un augšā zilda debess staro;
Turp tavas būtnes dvaša garo
No tukšas, sausas, balta smilts.

Par variētu ķēdes kompozīciju var uzlūkot dzejoli "Rozīte"

(55.lp.)

Man rozēs skaistu-skaistās -
 Ak, skaistas!
 Viss dārzinš ziedos laistās -
 Viss laistās,
 Tā vien tik laistās, laistās!

Aug nezāles gar sētu -
 Gar sētu.
 Kas viņas vairīt spētu -
 Kas spētu?
 Kas vien tik spētu, spētu -

Tam pašu dārza rotu -
 Ja rotu!
 To dzīvo rozī dotu -
 Es dotu,
 Es pati sevi pašu dotu.

Šai dzejolī atkārtojumi nesaista vienu strofu ar otru, bet saistība notiek strofē pašā rindu starpā, sekojošā rinda atkārtoti iepriekšējās rindas beigās. Šāda uzbūve visās ³ strofās.

Ķēdes papēmienu atgādina otru tautas dziesmu atkārtojumu veidu - pakari. Pakarei nav interstrofiskas dabas. Tā ir īpats līdzeklis rindu saistīšanai. "Pakare gan stipri līdzinās ķēdei, tomēr ar to starpību, ka ķēde uzsāktu teikumu pa-

plašina, tam pievienodama kādu jaunu sastāvdaļu, kamēr pakare
uzsāk jaunas domas sintaktiski neatkarīgā veidā, pie kam ķē-
des loceklis allaž ieņem vienu pusstrofu, kamēr pakares elemen-
ti parasti ir šaurāki, ieņemdami rindas beigas un nākamās rin-
das sākumu." (Prof. L. Bērziņš. Ievads latv. tautu dzejā 233. l.p.)
Var tomēr pagadīties, ka arī pakares elemnti pilda veselu rindu;
tādā gadījumā starp ķēdi un pakari apmēru ziņā nav starpības, piem.:

Nedod mani, māmuliņe,
Kur es pati negribēju,
" " "

Ir Laimiņa nevēlēja" 10400".

Te vis nav ķēde, kā tas, pavirši varētu likties, nav aiz tā iemesla,
ka te iepriekšējais teikums netop pagarināts, bet ievadīts jauns
teikums". (Prof. L. Bērziņš. turpat)

Par pakari var runāt 4 dzejoļos: "Pie vakara upes" (112. l.p.)
"Netaisnība" (102. l.p.), "Nejaušs britiņš" (114. l.p.) un "Ienācies
ābols" (123. l.p.)

Pilns ābols piebriedis, - jau rīt
No zaļa zara zemē krīt,
Jau rīt.

Ir dienām saulē sildījies,
Ir sulu sulas atdzēries,
Ir atdzēries.

Jau sveras lejā smags un grūts,
Rīt atrānsies no dzīves krūts,
No dzīves krūts.

Ar šādu atkārtojumu Rainis panācis smalku līrisku noskaņu, kur
pirmais vārds skan kā balss, atkārtojums kā atbalss, piem. vēl
dzejolī "Netaisnība"

To visa dzīve nespēja -
Nespēja
Par labu vērst.

Bez šiem tīri formāliem kompozīcijas papēmieniem var būt vēl citi.

Piemēram: 1) dzejolis veidots dialoga formā

"Bals un atbals" (88.lp.)

"Gar jūras šalkām" (86.lp.)

2) Uzrunas - "Vasarlaiks" (23.lp.)

3) Parallēlismā - a) līdzības "Vilka ala
b) pretstatā "Zāles stiebrī rītā"

4) jautājums un atbildes - "Mierinājums (132.lp.)

5) Gradācija a) lejupējošā "Aiz vērtiem" (183.lp.)

Minētie veidi bieži apvienoti ar atkārtojumu kompozīciju, piem. paralēlisms (psich. paral.), jautājums un atbildes (amobiskā kompozīcijā) u.c.

Īsumā vēl par paša dzejoļu krājuma uzbūvi. Parasti dzejnieki krājumu sadala nodaļās, dodot tām kādu nosaukumu. Reinis visu krājumu devis kā organisku vienību, tam cauri vijas viens dzejolis "Es ritu". Dzejoļa atsevišķās strofas jeb trīsrindas ir katras nodaļas motto. Apvienojot motto dabūjam dzejoli "Es ritu" + vēl 2 strofas, kas liekamas par motto 2 pēdējām nodaļām. Grafiski to varētu attēlot tā:

"Gals un sākums" apvieno dzejoļus no 1910.-1912. Paša dzejoļa krājuma nosaukumu var iztulkot divējādi:

1) Gals sabiedriskam posmam Raiņa dzejā, bet sākums indiv. un pārdzīvojumam, piegriešanās paša domu un jūtu pasaulei.

2) Vai arī "Gals" ir jaunas dzīves sākums, šo domu apstiprina dzejolis "Būtnes bailes" (199.lp.) "Māve dzīvei tik veids"

Krājuma dzejoļi attēlo Raiņa dzīves gaitu, sākot no bērnības:

I nodaļā - rāsas vaiņags, Raiņa bērnība, dzīves rīts;

II " - lapu vaiņags, dabas izjūtas un attieksme pret dabu,

III " - rožu " Raiņa mīlestības izjūtas,

- IV nodaļā - ozola vainags - ciņa;
 V " ērkšķu " - sāpes;
 VI " čūsku " - nāves domas,
 VII " zvaigžņu" - mūžības daux.

Novērtējot krājumu pēc dzejoļu kompozīcijas paņēmieni aplūkošanas, jāatzīst, ka krājums kompozīcijas ziņā ir viens no bagātākiem krājumiem latviešu literātūrā, jo Rainis spējis izlietot nevien visus galvenos kompozīcijas paņēmienus, bet arī atsevišķu paņēmieni dažādas variācijas. Tālāk kopā ar formu veidojies pašu dzejoļu saturs, kas ir dziļš un pārdzīvotību bagāts. Tā ir filozofiska dzeja, kas ietverta bagātā formā. Tas ir vērtīgākais liriskas krājums latviešu literātūrā nevien formas ziņā, bet arī domu kixikā dziļumu ziņā.